

Dibuix: Francesc de Diego

6è CONGRÉS CATALÀ DE SALUT MENTAL. Barcelona, 1-3 de juny de 2017

**MIGRACIONS, EXILI I REFUGI:
DRETS HUMANS I SALUT MENTAL**

MEMORIAL JOSEP CLUSA - HOMENATGE A VALENTÍN BARENBLIT

LA RELACIÓ ENTRE LA SOLIDARITAT I LA JUSTÍCIA. LES DIFERENTS FORMES DE RECONeixEMENT

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Margarita Boladeras Cucurella
Catedràtica emèrita de Filosofia Moral i Política
Membre del Comitè de Bioètica de Catalunya

INTRODUCCIÓ

Aquest congrés ha tingut l'encert i el coratge d'aplegar la reflexió sobre dos dels problemes més cruels i complexos del nostre temps:

la migració i la salut mental.

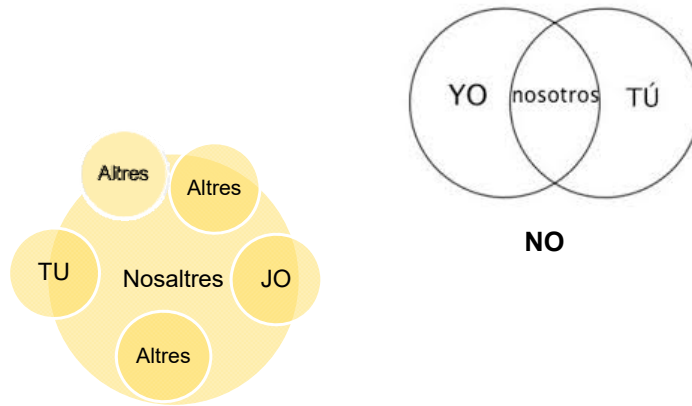
I s'ha dut a terme com cal, des d'un **treball interdisciplinari** en el que cada àmbit de l'atenció i de la cura ha pres la paraula per remarcar les mancances i les necessitats que demanen intervencions urgents.

Des de la filosofia política i l'ètica, em sento especialment responsable d'aixecar la veu per denunciar la constant transgressió dels drets humans en la implementació de les polítiques públiques referides a les migracions, així com també les reaccions adverses de molts ciutadans mal informats i fins i tot manipulats per propagandes ideològicament funestes.

En fer-ho, voldria seguir en la línia del rigor que han desenvolupat en aquest congrés i proposo aprofundir en els punts següents:

- 1. La necessitat de reconeixement dels éssers humans.**
- 2. Diferents formes de reconeixement. Les aportacions d'Axel Honneth.**
- 3. La solidaritat. Diferents perspectives. Hanna Arendt.**
- 4. Solidaritat, fraternitat i justícia. Jürgen Habermas.**
- 5. El Dret positiu i els drets humans. La situació d'Europa i el dret internacional.**

1. La necessitat de reconeixement dels éssers humans

SI: Nosaltres compartit per una comunitat: tradicions, història, comprensió del món, estils de vida...

Nosaltres construït per dos o més persones en un context cultural.

El jo sempre es construeix a partir d'un context.

2. Diferents formes de reconeixement. Les aportacions d'Axel Honneth.

Axel Honneth, membre de l'Institut d'Investigació Social de Frankfurt, ha fet una proposta d'una ètica del reconeixement.

En el seu llibre de 1992, *La lluita pel reconeixement*, defensa una teoria social crítica, fonamentada en l'experiència humana del reconeixement i en el principi ètic del reconeixement recíproc.

Sobre la base de la fenomenologia hegeliana, de les aportacions antropològiques de Mead i algunes propostes de la psicoanàlisi i altres psicòlegs, estableix "tres models de reconeixement" o formes de reconeixement interpersonal:

- 1) amor (reconeixement afectiu),
- 2) dret (reconeixement de la personalitat jurídica i els seus drets), i
- 3) solidaritat (reconeixement social).

Cada un d'ells representa els tipus de relacions positives necessàries perquè les persones puguin desenvolupar la seva personalitat en plenitud.

FORMES DE REONEIXEMENT INTERPERSONAL

AMOR	DRET	SOLIDARITAT
<p>Reconeixement afectiu. No es tracta només de les relacions entre dona i home, sinó de totes les relacions primàries, com les relacions entre pares i fills, les amistats i qualsevol lligam afectiu entre persones. "Aquesta relació de reconeixement està lligada a l'existència corporal de l'altre concret, i els sentiments d'un a l'altre proporcionen una valoració específica." Interrelacions, conflictes.</p>	<p>Reconeixement de drets i personalitat jurídica. "L'autonomia individual del singular es deu a un específic modus de reconeixement recíproc, encarnat en el dret positiu". Però el que caracteritza el dret és el seu desenvolupament històric i les diferents formes de reconeixement jurídic que s'han donat. El dret "dota al subjecte singular de l'oportunitat de una activitat legítima, en connexió amb la qual pot adquirir consciència de que frueix del respecte dels demés".</p>	<p>Reconeixement social. La categoria associada a aquest tipus de reconeixement ha estat "l'honor" en les societats tradicionals i ara ho és el de dignitat. La denominació de relacions de solidaritat li escau perquè, dins del marc cultural de valors compartits, "s'aprèn a reconèixer la significació de les capacitats i qualitats de l'altre" i "cadascú se sap valorat pels altres en la mateixa mesura".</p>
<p>Projecció positiva en la persona: autoconfiança</p>	<p>Projecció positiva en la persona autorespecte</p>	<p>Projecció positiva en la persona: autoestima</p>
<p>Forma de menyspreu: maltractament, violació</p>	<p>Forma de menyspreu: exclusió, absència de drets</p>	<p>Forma de menyspreu: injúria, tracte indigne</p>

L'ésser humà necessita autoconfiança, autorespecte i autoestima per constituir-se amb plenitud i això només pot produir-se quan es donen els diferents tipus de reconeixement per part dels altres.

És necessari considerar el reconeixement com una qüestió **principal** en tota disciplina que estudiï el comportament de persones i grups, i especialment en l'ètica.

La atenció i la cura de les persones ha de detectar i pal·liar els problemes de reconeixement que pateixen.

Recordem els seus contraris, que cal combatre:

- maltractament, menyspreu, violació
- discriminació, exclusió, absència de drets
- injúria, tracte indigne, menyspreu

Pot haver-hi reconeixement i solidaritat sense justícia?

3. La solidaritat. Diferents perspectives. Hanna Arendt.

La terminologia de Honneth no és usual. Hi ha altres formes d'entendre la solidaritat.

Què vol dir solidaritat, què vol dir ser solidari?

Caritat, benevolència, compassió, pietat, fraternitat?

En el Dret romà la solidaritat era l'obligació col·legiada de fer-se càrrec dels deutes dels demés (*solidarietas*). L'expressió "obligatio in solidum" era l'obligació solidària per la qual vàries persones responien col·lectivament davant el creditor de la totalitat del deute.

Però al llarg de la història el terme s'ha associat a la compassió, la pietat, la benevolència o la caritat.

Hannah Arendt

Sobre la revolució (Alianza):

Paper fonamental de la compassió en la Revolució Francesa.

"No oferia dubtes per a Robespierre que l'única força que podia i havia d'unir les diferents classes de la societat d'una nació era la compassió dels que no pateixen cap dels *malheureux*, la compassió de les classes altes cap el poble baix. Si la bondat de l'home en un estat de naturalesa havia arribat a ser un axioma per a Rousseau, això era perquè creia que la compassió constituïa la reacció humana més natural davant els patiments dels demés i, per tant, la considerava com l'autèntic fonament de tota vertadera relació humana "natural". (*Sobre la revolució*, 81)

Canvi del model del pecat original per el model de la bondat originària.

L'ésser humà en principi és bo i compassiu, té bons sentiments.

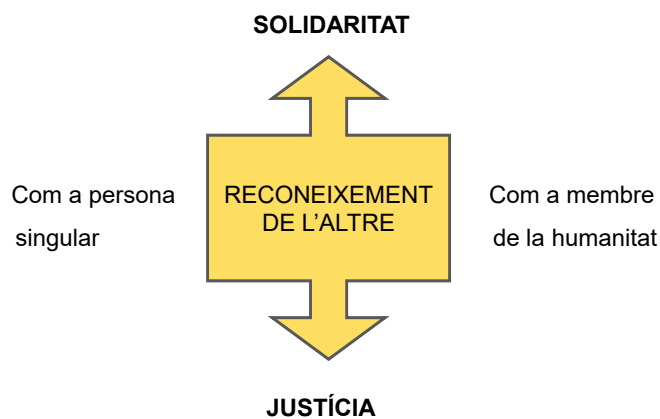
"La compassió fou descoberta i compresa com una emoció o un sentiment i el sentiment que correspon a la passió de la compassió és, certament, la pietat" (89)

Hannah Arendt critica aquesta posició.

“Potser la pietat no és altra cosa que la perversió de la compassió, però l’alternativa és la solidaritat. És la pietat la que “empeny els homes cap els *homes faibles*”, però és gràcies a la solidaritat que ells funden deliberadament i, si es pot dir així, desapassionadament una comunitat d’interessos amb els oprimits i explotats.” (89)

“La solidaritat, atès que participa de la raó i, per tant, de la generalitat, és capaç d’abastar conceptualment una multitud, no només la multitud d’una classe, una nació o un poble, sinó, arribat el cas, de tota la humanitat.”

La solidaritat abasta tant els rics i poderosos com el dèbils i pobres, perquè la seva font es nodreix de la “idea” de dignitat.

4. Solidaritat, fraternitat i justícia.

Àngel Puyol, professor de filosofia de la UAB, acaba de publicar un llibre sobre la fraternitat molt interessant: *El derecho a la fraternidad* (Catarata).

Per els revolucionaris francesos “la fraternitat o igualtat fraternal no és un acte de caritat o un mer deure moral, com en el passat, sinó una obligació política, un principi de justícia, un «deure sagrat» com recull l'article 21 de la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà del 1793, incorporada com a preàmbul a la Constitució d'aquest mateix any:

«L'assistència social és un deure sagrat. La societat ha d'assegurar la subsistència dels ciutadans desprotegits, ja sigui procurant-los un treball, ja sigui assegurant els mitjans d'existència als qui no estiguin en condicions de treballar. » (34)

“La fraternitat com a dret consisteix en assegurar que tots els ciutadans disposen dels mitjans per a exercir la llibertat i la igualtat.” (105)

A finals del segle XIX, Léon Bourgeois i el seu moviment polític solidarista van proposar substituir la inoperant fraternitat per la **solidaritat**. (40)

És un terme vinculat a la ciència, ja que tant la biologia com la sociologia el fan servir per a descriure el comportament natural de les espècies socials. (= cooperació social)

La cooperació social no es una opció moral, sinó una necessitat social.

L'Estat ha d'intervenir per restaurar l'equilibri natural de la cooperació social que l'excés d'egoisme que acompanya a la llibertat il·limitada de l'individu posa en perill constantment.

El dret a l'educació, al treball, a la jubilació, a la sanitat, al subsidi d'atur, etcètera, no són simples apel·lacions als sentiments morals de la fraternitat y solidaritat, sinó drets de la ciutadania.

En aquest camí es perd el paper emancipador de la fraternitat, el caràcter social, comunitari dels beneficis que comporta. Es concep com a **dret individual**, relatiu a una responsabilitat i mèrit individual, i **s'oblida que “l'ajuda al ciutadà que la necessita és una forma d'ajudar també a la comunitat, d'autoajuda comunitària, on la comunitat surt reforçada”** (44).

JÜRGEN HABERMAS

Ètica comunicativa – Ètica del discurs

Principi ètic universal sobre la base del fet comunicatiu.

Prioritza la justícia sobre altres consideracions.

Considera que les diferents concepcions morals coincideixen en la promoció del bé comú i la solidaritat. Però cal distingir aquelles que es limiten a tractar aquestes qüestions dins d'un context concret d'aquelles altres que es situen en el nivell d'allò universal, de la humanitat en el seu conjunt.

Imparcialitat i solidaritat són elements requerits per la teoria de l'acció comunicativa.

“sense la capacitat de cadascun de **posar-se solidàriament en lloc de l'altre** no pot arribar-se de cap manera a una solució que mereixi l'acord general.” (EzurD, 19)

“La justícia concebuda deontològicament exigeix solidaritat com el seu “altre”. Més que davant de dos moments que es complementen, estem aquí davant de dos aspectes de la mateixa cosa.” (Aclaraciones a la ética del discurso, 76)

La moral universal de la igualtat de tracte, de la justícia, no és possible sense la consciència d'una solidaritat irrevocable, la certesa d'un agermanament en un context comú de vida.

“El punt de vista complementari de la igualtat de tracte individual no és la benevolència sinó la solidaritat.” (75) D'acord amb H. Arendt.

El lligam entre solidaritat i justícia és especialment important per adonar-se del rerefons estructural que hi ha en moltes situacions de vulnerabilitat.

Vulnerabilitat social injustícia estructural

Iris Young, *Responsabilidad por la justicia* (Morata):

“La injustícia estructural existeix quan els processos socials situen a grans grups de persones sota l'amenaça sistemàtica de l'abús o de la privació dels mitjans necessaris per desenvolupar i exercir les seves capacitats, al mateix temps que aquests processos permeten a altres abusar o tenir un ampli espectre de oportunitats per desenvolupar i exercir les capacitats al seu abast.” (69)

5. El Dret positiu i els Drets Humans.

La situació d'Europa i el dret internacional

CARTA DELS DRETS FONAMENTALS DE LA UNIÓ EUROPEA (2007)

Títol I – Dignitat

Títol II – Llibertats

Títol III - Igualtat

Títol IV – Solidaritat

Títol V – Ciutadania

Títol VI – Justícia

La UE té bons textos jurídics i, actualment, males polítiques.

L'article 18 d'aquesta Carta (drets de llibertat) diu: "Es garanteix el dret d'asil dins del respecte de les normes de la Convenció de Ginebra de 28 de juliol de 1951 i del Protocol de 31 de gener de 1967 sobre l'Estatut dels Refugiats ...

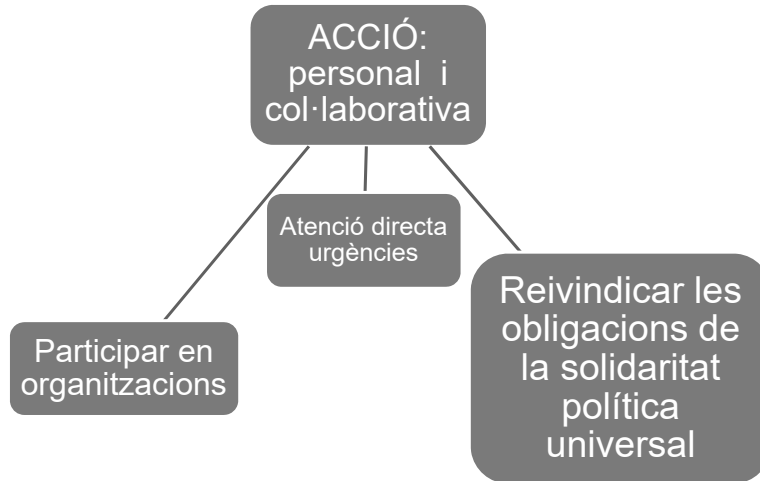
Convenció de Ginebra de 28 de juliol de 1951 i

Protocol de 31 de gener de 1967 sobre l'Estatut dels Refugiats:

Es reconeixerà la condició de refugiat a les persones que tinguin fundada temença de ser perseguides per motius de raça, religió, nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o opinions polítiques, es trobin fora del país de la seva nacionalitat i no puguin o, a causa dels seus temors, no vulguin acollir-se a la protecció del seu país; o que, mancades de nacionalitat i per aquestes circumstàncies es trobin fora del país de la seva residència habitual, no puguin o no vulguin tornar-hi.

Solidaritat, justícia.

Com a ciutadans i com a professionals hem de parlar de la **nostra responsabilitat** davant la vulnerabilitat de les persones, que **ens obliga a actuar i a reclamar accions institucionals** en pro de **la justícia i del respecte a la dignitat de totes les persones**.

És fonamental la col·laboració entre ciutadans, professionals, organitzacions i institucions per abastar

- ❑ Les atencions específiques que necessiten les persones i els grups vulnerables
- ❑ Eixamplar la solidaritat ciutadana
- ❑ Promoure el debat públic
- ❑ Reclamar les polítiques socials que es corresponen amb la fraternitat política i la justícia universal, a nivell nacional i internacional.

AJUDAR A SORTIR DE LA VULNERABILITAT ÉS UN BÉ SOCIAL.

BIBLIOGRAFÍA

- Agra, M. X., "Vulnerabilidad: injusticias y cuidados", en Boladeras, M. (Ed.), 2013.
- Arendt, H., *Sobre la revolución*, Madrid, Alianza Universidad, 1988.
- Benhabib, S., "¿De la redistribución al reconocimiento? El cambio de paradigma de la política contemporánea", en Benhabib, S., *Las reivindicaciones de la cultura. Igualdad y diversidad en la era global*, Buenos Aires, Katz, 2006, (The Claims of Culture. Equality and Diversity in the Global Era, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2002).
- Boladeras, M., "Sobre redistribució i reconeixement. el reconeixement de drets col·lectius", *Actes del Primer Congrés Català de Filosofia (2007)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana de Filosofia, 2011, pp.459-471. https://www.researchgate.net/publication/281849644_Sobre_redistribucio_i_reconeixement_El_reconeixement_de_drets_collectius
- Boladeras, M. (ed.), *Bioética: justicia y vulnerabilidad*, Cànoves, Proteus, 2013.
- Boladeras, M., *Comunicación, ética y política. Habermas y sus críticos*, Madrid, Tecnos, 1996.
- Boladeras, M. (Coord.), *Bioética del cuidar. ¿Qué significa humanizar la asistencia?*, Madrid, Tecnos, 2015.
- Fraser, N. y Honneth, A., *¿Redistribución o reconocimiento?*, A Coruña, Morata, 2006.
- Giménez Segura, M. C., "Vulnerabilidad de profesionales y usuarios en el ámbito sanitario", en Boladeras, M. (Ed.), 2013.
- Giménez Segura, M. C., "Las decisiones conflictivas en el ámbito de la salud mental", en Boladeras, M. (ed.), *Bioética: la toma de decisiones*, Cànoves, Proteus, 2011.

- Habermas, J., "La lucha por el reconocimiento en el Estado democrático de derecho", en Habermas, J., *La inclusión del otro. Estudios de teoría política*, Barcelona, Paidós, 1999; publicat inicialment a Taylor, Ch. i altres, *Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung*, Frankfurt, Fischer, 1993.
- Habermas, J., *Aclaraciones a la ética del discurso*, Madrid, Trotta, 2000.
- Honneth, A., *La lucha por el reconocimiento. Por una gramática moral de los conflictos sociales*, Barcelona, Crítica, 1997; traducción del original *Kampf und Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1992.
- Honneth, A., "Integrity and Disrespect: Principles of a Conception of Morality Based on the Theory of Recognition", *Political Theory*, 20, nº 2 (1992).
- Honneth, A., "Invisibility: On the Epistemology of "Recognition", *The Aristotelian Society*, Supp. Volume LXXV (2001), 111-126.
- Kymlicka, W., *Ciudadanía multicultural*, Barcelona, Proa, 1999.
- Puyol, A., *El derecho a la fraternidad*, Madrid, Los libros de la Catarata, 2017.
- Taylor, Ch., *Multiculturalismo y la política del reconocimiento*, Amy Gutman (comp.), México, Fondo de Cultura Económica, 1992.
- UE, CARTA DELS DRETS FONAMENTALS DE LA UNIÓ EUROPEA (2007), http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_es.pdf
- Young, I., *Responsabilidad por la justicia*, Madrid, Morata, 2011.

CARTA DELS DRETS FONAMENTALS DE LA UNIÓ EUROPEA (2007)

TÍTOL IV

SOLIDARITAT

Article 27 - Dret dels treballadors a la informació i a la consulta en l'àmbit de l'empresa

S'ha de garantir als treballadors o a llurs representants, en els nivells adequats, la informació i la consulta amb suficient antelació, en els casos i en les condicions establerts pel dret de la Unió i per les legislacions i pràctiques nacionals.

Article 28 - Dret de negociació i d'acció col·lectives

Els treballadors i els empresaris, o les organitzacions respectives, de conformitat amb el dret de la Unió i amb les legislacions i pràctiques nacionals, tenen dret a negociar i concloure convenis col·lectius, en els nivells adequats, i a emprendre, en cas de conflicte d'interessos, accions col·lectives per a la defensa de llurs interessos, inclosa la vaga.

Article 29 - Dret d'accés als serveis de col·locació

Qualsevol persona té dret a accedir a un servei gratuït de col·locació.

Article 30 - Protecció en cas d'acomiadament injustificat

Qualsevol treballador té dret a protecció contra qualsevol acomiadament injustificat, de conformitat amb el dret de la Unió i amb les legislacions i pràctiques nacionals.

Article 31 - Condicions de treball justes i equitatives

1. Qualsevol treballador té dret a condicions laborals sanes, segures i dignes.
2. Qualsevol treballador té dret a la limitació de la durada màxima de les hores de feina i a períodes de descans diaris i setmanals, i també a un període anual de vacances retribuïdes.

Article 32 - Prohibició del treball infantil i protecció dels joves a la feina

Es prohibeix el treball infantil. L'edat mínima d'admissió al treball no pot ésser inferior a l'edat en què s'acaba el període d'escolarització obligatòria, sens perjudici de disposicions més favorables per als joves i tret d'excepcions limitades.

Els joves admesos al treball han de gaudir de condicions laborals adaptades a llur edat i han d'estar protegits contra l'explotació econòmica o contra qualsevol feina que en pugui perjudicar la seguretat, la salut o el desenvolupament físic, psíquic, moral o social o que en pugui posar en perill l'educació.

Article 33 - Vida familiar i vida professional

1. Es garanteix la protecció de la família en l'àmbit jurídic, econòmic i social.
2. Amb la finalitat de poder conciliar vida familiar i vida professional, qualsevol persona té dret a ésser protegida contra qualsevol acomiadament per una causa relacionada amb la maternitat, i també a un permís de maternitat retribuït i a un permís parental amb motiu del naixement o de l'adopció d'un infant.

Article 34 - Seguretat social i ajut social

1. La Unió reconeix i respecta el dret d'accés a les prestacions de seguretat social i als serveis socials que garanteixen una protecció en casos com la maternitat, la malaltia, els accidents laborals, la dependència o la vellesa, i en cas de pèrdua de la feina, segons les modalitats establertes pel dret de la Unió i les legislacions i pràctiques nacionals.

2. Qualsevol persona que resideixi i es desplaci legalment dins de la Unió té dret a les prestacions de seguretat social i als avantatges socials, de conformitat amb el dret de la Unió i amb les legislacions i pràctiques nacionals.

3. **Amb la finalitat de combatre l'exclusió social i la pobresa, la Unió reconeix i respecta el dret a un ajut social i a un ajut d'habitatge destinats a garantir una existència digna a tots els qui no disposin de recursos suficients, segons les modalitats establertes pel dret de la Unió i per les legislacions i pràctiques nacionals.**

Margarita Boladeras Cucurella (Antequera, 1945) es catedrática emérita de Filosofía Moral y Política de la Universidad de Barcelona, profesora del Máster oficial interuniversitario en «Ciudadanía y Derechos Humanos: Ética y Política» y del programa de doctorado en «Ciudadanía y Derechos Humanos» de dicha universidad. Ha sido decana y vicedecana de la Facultad de Filosofía de la UB. Se ha especializado en temas de filosofía contemporánea como la Escuela de Fráncfurt y en cuestiones de ética y bioética. Ha realizado estancias de investigación en la Universidad de Mannheim (1976-77), en la Universidad Laval de Quebec (2012) y en la Universidad Libre de Bruselas (2012). Es miembro del Comité de Bioética de Cataluña desde 1995 y de la Comisión de Bioética de la Universidad de Barcelona desde 1996. Forma parte del Consejo de Redacción de la revista *Ágora* de la Universidad de Santiago de Compostela y del Consejo Asesor de la revista *MUSAS*. Revista de investigación en mujer, Salud y Sociedad (UB).

Actualmente trabaja en un proyecto de investigación RecerCaixa sobre "Prevención y detección de las violencias de género durante el embarazo: de la violencia machista a la violencia obstétrica", dirigido por Josefina Goberna Tricas.

Entre sus libros destacan:

BOLADERAS, MARGARITA (1993): *Libertad y tolerancia. Éticas para sociedades abiertas* Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona.

- (1996): *Comunicación, ética y política. Habermas y sus críticos*, Madrid, Tecnos.
- (1998): *Bioética*, Madrid, Síntesis.
- (2006): *L'Escola de Frankfurt*, Barcelona, Edicions UOC; trad. cast. en Edicions UOC, 2016.
- (2009): *El derecho a no sufrir. Argumentos para la legalización de la eutanasia*, Barcelona, Los libros del lince.
- (2013): *El impacto de la tecnociencia en el mundo humano*, Madrid, Tecnos.

BOLADERAS, MARGARITA Y NEUS CAMPILLO (2001): *Filosofía social*, Madrid, Síntesis.

BOLADERAS, MARGARITA (coord.) (2010): *¿Qué dignidad? Filosofía, Derecho y práctica sanitaria*, Cànovas, Proteus.

- (2012): *Bioética, Género y Diversidad Cultural*, Cànovas, Proteus.
- (2013): *Bioética: Justicia y Vulnerabilidad*, Cànovas, Proteus.
- (2015): *Bioética del cuidar. ¿Qué significa humanizar la asistencia?*, Madrid, Tecnos.

BOLADERAS, MARGARITA (coautora) (2004): *The Interaction between Law, Science and Society. Science, Law and the Courts in Europe*, Pavia (Italia), Ibis.

- (2010): *Le Scienze Biomediche e il Diritto*, Pavia (Italia), Ed. Ibis.
- (2010): *Pensar la nostra actualitat: Joan Fuster i la filosofia*, València, Publicacions Universitat de València.
- (2011): *La justicia entre la moral y el derecho*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza.
- (2014): *Conceptos nómadas: Auto-determinación*, Publicacions de la Universitat de València.

BOLADERAS, M. Y GOBERNA TRICAS, J. (coords.) (2016): *Bioética de la maternidad*, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona.

Contacto: boladeras@ub.edu

Se puede acceder a muchos de sus trabajos en https://www.researchgate.net/profile/Margarita_Boladeras